

יח

אתרוג, פירות הארץ וקדושת שביעית במשנת הראי"ה קוק

מבוא

- א. ייצוא אתרוג שביעית
- ב. משלוח אתרוג שביעית מהארץ לראי"ה קוק
- ג. קדושת אתרוגי ארץ ישראל בשנת שמיטה
- ד. ליטול דווקא מאתרוגי ארץ ישראל

מבוא

בתורת כהנים (בהר, א) נאמר:

כיוון שיצא שביעית, אף על פי שפירותיה שמיטה – מותר אתה לעשות
מלאכה בגופו של אילן, אבל פירותיה אסורין עד ט"ו בשבט.

פירות שיש בהם קדושת שביעית אסור להוציאם לחו"ל.¹ לעומת זאת, פירות שנמכרו בהיתר המכירה מותר להוציאם, אך הראי"ה קוק נהג חומרה בזה, ובעיקר ביחס לאתרוגים.² בדברינו הבאים נעמוד על חומרתו של הראי"ה קוק, בעיקר ביחס לקדושת אתרוג.³

1. על הוצאת פירות שביעית לחו"ל: משנה שביעית ו, ה; רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל ה, יג. הראי"ה קוק, שבת הארץ, ה, יג; שם ו, א; שם קונטרס אחרון, אות כג; הנ"ל, שר"ת משפט כהן, סימנים סד, פו, פז; אגרות הראי"ה, א, עמ' שס-שסא, שסח. בהרחבה ראה: הרב יהודה סג"ל, "בדין אתרוג של שביעית", נעם, כב (תשמ"ם), עמ' קעג-קפה; הרב יעקב אריאל, "ייצוא פירות שביעית לחו"ל", שר"ת באהלה של תורה, חלק ג עמ' 85-101.

2. הרב יהודה עמיחי, "קדושת פירות שביעית במשנת הראי"ה קוק וצ"ל", התורה והארץ, ו (תשס"א), עמ' 249-253, בירר את שיטתו של הראי"ה קוק בשאלת קדושתם של פירות שביעית, בעקבות מספר חידושים הלכתיים שבכתביו. הוא ציין חמישה דינים שחלים בפירות שגדלו אצל יהודי בשביעית, שיש בהם קדושת שביעית מצד עצמם, ושתי הנהגות נוספות שבהן נהג הראי"ה קוק לשמור קדושת שביעית בפירות היתר המכירה. תפיסת הראי"ה קוק לפיו היא שדיני קדושת שביעית נובעים מקדושה עצמית ומהותית בפירות, ואין הם רק דינים חיצוניים שחלים בשנה זו על הפירות. אחת הדוגמאות שהביא הרב עמיחי היא החומרה האישית שנהג הרב בעצמו שלא להוציא אתרוג מא"י לחו"ל על אף היתר המכירה. מאמר זה פורסם לראשונה כתוספת וכתגובה למאמרו של הרב עמיחי.

3. ראה גם: הרב ד"ר נריה גוטל, "קדושת שביעית בפירות נכרים ובפירות היתר המכירה – שיטת מרן הראי"ה וצ"ל", סיני, קד (תשמ"ט), עמ' טז-כח. דברינו שונים במעט מדבריו, ואין בית המדרש בלא חידוש.

א. ייצוא אתרוג שביעית

הראי"ה קוק האריך לברר בכתביו את שאלת ייצוא פירות שביעית.⁴ גם באתרוג יש קדושת שביעית, ולכן אסור להוציאו לחו"ל.⁵ הראי"ה קוק התיר לייצא פירות של היתר מכירה,⁶ כולל ייצוא אתרוגים;⁷ אך הוא עצמו לא הסכים להוציא אתרוג לחו"ל, למרות פניות רבות אליו, והתייחסותו זו היתה עקרונית ועקבית – כך על פי אגרותיו ותשובותיו.⁸

שנת תר"ע היתה שנת שמיטה, והיתה זו גם השנה הראשונה שבה היה הראי"ה קוק בארץ. ב-י"ח אדר ב' תר"ע כתב הראי"ה קוק מכתב לתנועת המזרחי בפרנקפורט, בו האריך בחשיבות הקניה של אתרוג שאינו מורכב, ועל כך שאין קדושת שביעית חלה על אתרוגים של היתר המכירה. אך לעצם הבקשה לשלוח לאנשי התנועה אתרוג מהארץ, הוא השיב:

מכל מקום, שאעשה אנכי השתדלות להרחיב המסחר בשביעית – אין לבבי פונה לזה. ויותר נכון להחל בעבודה סידורית, אשר תתן את פריה לברכה לשנים הבעל"ט.⁹

הרב אברהם בנימין קלוגר ביקש מהראי"ה קוק שישלח לו אתרוג שאינו מורכב,¹⁰ וב-כ"א אלול תר"ע השיב לו הראי"ה קוק:

4. שבת הארץ, מכון התורה והארץ: כפר דרום, תשנ"ב, עמ' 506–511.
5. על קדושת שביעית באתרוג ועל השאלה אם מותר לייצא אתרוגי שביעית לחו"ל, ראה מקורות רבים: בשעריך ירושלים (עורך: הרב יוסף צבי אדלר), ירושלים: אוצר הפוסקים, תשנ"ד, עמ' כה–כז.
6. על הוצאת פירות היתר מכירה לחו"ל: אגרות הראי"ה, א, עמ' רמה, רפא; אגרות הראי"ה, ב, עמ' קנה.
7. על הוצאת אתרוגי היתר מכירה לחו"ל: אגרות הראי"ה, א, עמ' שס, שסא, שסח (כולל ממטעי אתרוגים שהיו תחת השגחתו); שו"ת משפט כהן, סימנים פו–פו; ניצני ארץ, ו (תשמ"ח), עמ' 36–37. ראה גם את דברי הרב אברהם ישעיהו קרליץ, חזון איש, שביעית י, ו: "אם שולחים אתרוגים לחו"ל יש בזה משום 'אין מוציאים פירות שביעית לחו"ל', אך אין הפירות נאסרים ויוצאים בהם, וכל שכן אם מכרו פריין לנכרי". הרב ישראל זאב מינצברג, הר המור, זרעים, עמ' קנב–קנד, התיר בשנת תרפ"ד לייצא אתרוגים. הנצי"ב, שו"ת משיב דבר, ב, סימן נו; הרב ראובן כ"ץ, שו"ת דגל ראובן, חלק ב, סימן לא; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, י"ד, א, סימן קפו. הבהרת דבריו שם, ראה: שו"ת אגרות משה, אר"ח, ה, סימן מב; הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, ג, סימן יט; הרב יצחק יוסף, שביעית והלכותיה, עמ' תנז–תס.
8. בשנים רגילות התבקש הראי"ה קוק ע"י רבנים ואישים שונים מרחבי העולם לשלוח להם אתרוגים כשרים. עיין: עץ הדר השלם, מבוא עמ' 23; הרב משה צבי נריה, מועדי הראי"ה, עמ' קד.
9. אגרות הראי"ה, א, עמ' שכו.
10. מכתבו-בקשתו של הרב אברהם בנימין קלוגר לראי"ה קוק, ראה: אגרות לראי"ה עמ' צט.

אף על פי שאני מיקל לאחרים, מפני הדחק וחיי נפש ממש לסמוך על ההפקעה, מכל מקום אני כשלעצמי אין לי עסק בפירות שביעית ח"ו, ואיך אתעסק להוציאם לחו"ל?... והאמת אגיד, שאם הייתי פוגש איזה מהסוחרים אשר בלאו הכי סומכים על ההיתר, משום חיותם, הייתי מראה להם כתי"ק דמר כ"ג שיח', והם היו שולחים; אבל בבוא מכתב קדשו כבר עבר מועד השילוח, וצריך דווקא עסק מצידי בייחוד, שהוא דבר שאי אפשר.¹¹

מספר ימים אחר כך, ב-כ"ו אלול תר"ע, כתב מכתב לרב דב מילשטיין:

על דבר האתרוגים אשר בכל לב הייתי משתדל להמציא לכבוד אהובי – נמנעתי בשנה זו מלעשות דבר בפועל בעצמי בעניין שילוח פירות ארץ הקודש לחו"ל מפני קדושת שביעית, כי אף על פי שמיקל אני על אחרים... מחמיר אני עצמי שלא להיות עסוק כלל בעניין הוצאת פירות א"י לחו"ל הא שתא.¹²

ב. משלוח אתרוג שביעית מהארץ לראי"ה קוק

הראי"ה קוק נמנע להוציא אתרוגי שביעית מהארץ לחו"ל. אולם בתקופה ששהה הראי"ה קוק עצמו בחו"ל נהג, לכאורה, אחרת. התייחסות ראשונה לכך, טרם עלייתו ארצה, נמצאת בחוברת עיטור סופרים שערך. במאמר שכותרתו: "הילולי פרי קודש" מאת המעריך – הלא הוא הראי"ה קוק – כתב מאמר בשבחם של אתרוגי ארץ ישראל ועדיפותם על פני אתרוגי קורפו.¹³ החוברת יצאה לפני סוכות תרמ"ט, ולמעשה –

כבר עבר המועד, וסוחרי האתרוגים בכל מקום שהם כבר כוננה ידם מצבי עסקיהם כפי הרגלם מאז להרבות באתרוגי חו"ל ולמעט באתרוגי ארץ הקדושה.

אך הוא קורא לגדולי הדור ולסוחרים לדאוג לכך שבשנה שאחר כך יקנו אתרוגים מארץ ישראל:

נשלים בע"ה חפצנו על השנה האחרת, שנת תר"ן אשר תבוא עלינו לטובה... ואף כי איחרנו את המועד וירט הדרך להכחיד אתרוגי קורפו

11. שר"ת משפט כהן, סימן פו, עמ' קס.

12. אגרות הראי"ה, א, עמ' שסח.

13. עיטור סופרים, חלק ב, עמ' 24-27. מאמר זה מופיע גם אצל: הרב חזקיה מדיני, שדי חמד, חלק ד, עמ' 150-151.

בשנה הבעל"ט, אבל נחלץ חושים למלא החסרון הזה באשר לאל ידינו למועד שנה האחרת.

חג סוכות של שנת תר"ן היה במוצאי שנת שמיטה, ומכאן שאתרוגים של שנה זו קדושים בקדושת שביעית – בין אם נקטפו לפני ראש השנה ובין אם לאחריו.¹⁴ ואין זה משנה אם נקטפו לפני או אחרי ראש השנה. אין התייחסות כלל בדבריו לכך שמדובר בשנת שמיטה, וממילא האם מדובר על אתרוגים של היתר המכירה או אתרוגי נכרים או של יהודים.

ההתייחסות הבאה היתה עוד כשהראי"ה קוק היה בחו"ל, בעת כהונתו ברבנות בוויסק. הוא ביקש שישלחו לו אתרוג מארץ ישראל, גם בשנת שמיטה. וכך הוא כתב:

ולעצמי ציויתי לסוחר האתרוגים שיהיו האתרוגים דווקא משל גנות הנכרים, דעל כל פנים יש לסמוך בזמן הזה אמאן דאמר יש קנין לנכרי להפקיע... ולעניין עצם ההוצאה – ודאי האיסור ד'אין מוציאין' הוא דרבנן... אבל כשלוקחים אותו למצוה, א"כ באיסור דרבנן ושיש ספק בעיקר הדבר ודאי כדאי הם המתירים את העבודה ע"י הערמת מכירה.¹⁵

תאריך המכתב הוא: יום ו' עש"ק תצ"א, אך לא צויינה השנה. מאחר שהראי"ה קוק כיהן כרב בבוויסק בין השנים תרנ"ה-תרס"ד, הרי שמדובר באתרוגים של אחת משתי שנות השמיטה תרנ"ו ו-תרס"ג.

בשנת תרס"ד עלה הראי"ה קוק ארצה, ועד פטירתו בשנת תרצ"ה עברו ארבע שמיטות: בשנים תר"ע, תרע"ז, תרפ"ד ו-תרצ"א. בשמיטה הראשונה לבואו ארצה, בשנת תר"ע, היה הראי"ה קוק בארץ במשך כל השנה. מתוקף היותו רבה של יפו והמושבות היה עליו להתמודד עם שאלת השמיטה והיתר המכירה בעוצמה רבה. הוא כתב את ספרו "שבת הארץ" וכן תשובות ואגרות רבות, הקים אוצר בית דין, ועוד. בשמיטה הבאה, בשנת תרע"ז, שהה הראי"ה קוק במשך כל השנה באירופה, בשל מלחמת העולם הראשונה. באותן השנים, כפי הנראה, היה קשה להשיג אתרוג מהארץ, כפי שניתן ללמוד ממכתב לבנו, מרן הרב צבי יהודה קוק, בשנת תרע"ה.¹⁶

14. באתרוג ישנה חומרה מיוחדת בקביעת שנתו לעניין הלכות שביעית: הולכים בו גם אחר חנטה כדן אילן (כך אתרוג שחנט בשנה השביעית, אף אם נלקט רק בשנה השמינית, מוגדר כ"גידולי שביעית", וחלים עליו כל הלכות השמיטה) וגם אחר לקיטה כדן ירק (אם חנט בשישית אך נלקט בשביעית – נחשב מפירות שביעית). ביכורים ב, ו; ראש השנה יד ע"ב-טו ע"ב; סוכה לט ע"ב-מ ע"א; רמב"ם, הלכות מעשר שני א, ה; רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל ד, יב; הראי"ה קוק, שבת הארץ, עמ' 400-402. נהוג להחמיר בעניין זה כשיטת הרמב"ם, אף כי ראשונים אחרים חולקים עליו.

15. אגרות חמדה (עורך: הרב יוסף אלנקוה), גוש קטיף תשמ"ז, עמ' 166.

16. ראה: עץ הדר השלם, מבוא, עמ' 18, הערות 8-9. צילום המכתב נמסר לי ע"י ר' אברהם זק"ש.

בשנת השמיטה שאחר כך, בשנת תרפ"ד, היה הראי"ה קוק בחו"ל במסגרת מסע הרבנים לארה"ב. הוא יצא מהארץ באדר א' תרפ"ד, וחזר לארץ בכסלו תרפ"ה. למעשה, בחלק ניכר של שנת השמיטה הוא לא היה בארץ. במכתב מניו יורק, מ-ד' מנחם אב תרפ"ד, הוא מסביר לרב רפאל מרדכי ברישנסקי כיצד לנהוג באתרוגי ארץ ישראל שנמכרו לגוי, ובתוך כך הוא מתיר לייצאם לחו"ל.¹⁷ במכתב זה אין הוא כותב כלום באשר לו עצמו, אם לשלוח לו מהארץ אתרוג בלתי מורכב מהיתר המכירה. אולם קצת למעלה מחודש אחר כך, ב-י' באלול תרפ"ד, כותב הרב יצחק אריאלי לראי"ה קוק:

הננו טרודים כעת בהכנת אתרוג לרבינו. השנה קשה מאד להשיג אתרוג כשר ומהודר, ובקושי גדול אולי יעלה בידינו למצוא כחפצנו.¹⁸

לא ידוע אם חיפוש האתרוג בא בעקבות בקשה מפורשת של הראי"ה קוק או שנבע מיוזמתם של הרבנים בארץ. כמו כן לא ידוע אם מעשה זה יצא אל הפועל. מכל מקום, הרבנים התכוונו לשלוח לרב אתרוג משנת שמיטה לחו"ל.

ג. קדושת אתרוגי ארץ ישראל בשנת שמיטה

נראה שאין סתירה בין חומרתו האישית של הראי"ה קוק שלא לשלוח בעצמו אתרוג של היתר מכירה מארץ ישראל לחו"ל בשנת שמיטה, לבין היתרו לאחרים לייצא אתרוגים כאלו, וייתכן שאפילו עבור עצמו עשו כן.¹⁹ מעיקר הדין לעניין אכילתם, אין קדושת שביעית חלה על פירות שנמכרו על פי היתר מכירה, וכמו כן מותר להוציאם לחו"ל;²⁰ אלא שהראי"ה קוק עצמו החמיר באתרוג יותר מאשר בכל פרי אחר, בשל עניינו המיוחד של האתרוג, כשם שהחמיר לעיתים בכל מה שנוגע למסחר בפירות היתר המכירה, על אף שאין צורך בכך מעיקר הדין, וכל זה הוא רק לחומרא.²¹ בשונה מפירות וירקות אחרים המיועדים למאכל, אתרוג נועד למצוה, והראי"ה קוק ראה את

17. שר"ת משפט כהן, סימן פז, עמ' קס.

18. ראה: עץ הדר השלם, מבוא, עמ' 34, הערה 23. צילום המכתב נמסר לי ע"י ר' אברהם זק"ש.

19. הרב ד"ר נריה גוטל (לעיל הערה 4) מבחין בין הלכות ציבור והנהגת יחיד. לציבור הרחב היתר הראי"ה קוק לייצא, אך לעצמו החמיר. הוא ער לכך שטרם עליית הראי"ה קוק ארצה הוא ביקש אתרוג מארץ ישראל (לעיל הערה 15), אך לא עסק בבקשותיו של הראי"ה קוק כשנסע לחו"ל גם אחרי עלייתו ארצה. לכן נראה להסביר את הדברים באופן שונה במקצת; אם כי באופן בסיסי בוודאי שנכונה ההבחנה בין הנהגה ציבורית להנהגת יחיד.

20. על כך שאין קדושת שביעית בפירות היתר המכירה: אגרות הראי"ה, א, עמ' רכח, שכו, שלג, שנג, שנו, שסד; שר"ת משפט כהן, עמ' קמו; שר"ת דעת כהן, עמ' תכט; אגרות חמדה, עמ' 175.

21. על המסחר בפירות היתר המכירה: אגרות הראי"ה, א, עמ' רפא, שלג, שמב, שמו, שנא, שנג, שנו, שס, שסד; אגרות הראי"ה, ב, עמ' קנה; שר"ת משפט כהן, סימן סד, סז, ע, עה, עו.

האתרוג כדבר קדוש מצד עצמו, בנוסף לקדושת שביעית בשנת שמיטה. דברים ברוח זו כתוב בשם האדר"ת, חותנו של הראי"ה קוק, שהשיב לשאלת הרב שמואל סלנט, מדוע רוצים בני חו"ל אתרוג מארץ ישראל דווקא גם בשנת השמיטה, והרי אין בו קדושת שביעית? עלכך השיב האדר"ת, שיש חביבות באתרוגי ארץ ישראל גם אם אין בהם קדושת שביעית, מאחר שהם פירות של ארץ הקודש.²² כך כתב גם הראי"ה קוק בעניין מעלתו של האתרוג:

לא נפלאות היא ולא רחוקה לומר שגם האתרוג יהיה בכלל קודש שאומרים עליו את ההלל, כמו נטע רבעי... ולא רחוק הוא להיות גם כן שם קודש על האתרוג ולולב ומיניהם, שהרי בסוכה (ט ע"א) אמרינו: "כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה"; ולקמן בסוכה (יא ע"ב) מבואר, דלמסקנה לכולי עלמא ילפינן לולב מסוכה, ואין היקש למחצה, אם כן גם לעניין חלות שם שמים על הלולב גם כן ילפינן מסוכה, כשם שחל על החגיגה.²³

ישנם מקורות נוספים המלמדים שחלה קדושה על ארבעת המינים כמו קרבן: "כל הנוטל לולב באגודו והדס בעבותו מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר (תהלים קיח, כז): 'אסרו חג בעבתיים עד קרנות המזבח' " (סוכה מה ע"א). גם בהלכותיהם יש השוואה בין ארבעת המינים לקרבנות: יש לנענע את ארבעת המינים, כפי שמנענעים את שתי הלחם ואת שני כבשי העצרת (סוכה לו ע"ב); המקור שמביאה הגמרא (סוכה ל ע"א) לפסול של ארבעת המינים גזולים הוא מפסוק שעוסק בענייני קרבנות: "והבאתם גזול ואת הפסח" (מלאכי א, יג), או: "כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה" (ישעיהו סא, ה); פסולי אתרוג נקראים "מומים", כמו פסולים בקרבן (סוכה לה ע"א); בשחיטת קרבן הפסח אומרים הלל – וכך גם בנטילת ארבעת המינים (ערכין י ע"א) ועוד.²⁴ אמנם בשנים רגילות שלח הראי"ה קוק אתרוגים לחו"ל, ואף התיר לאחרים לעשות כן באתרוגי שמיטה של היתר המכירה; אך לו עצמו היה, כנראה, קשה לוותר על שתי הקדושות המצטרפות לאתרוג: קדושה עצמית כקרבן, וקדושת שביעית.

ד. ליטול דווקא מאתרוגי ארץ ישראל

הרמב"ם, במורה הנבוכים, חלק שלישי, פרק מג, כתב:

22. האדר"ת, סדר אליהו, עמ' 51; ספר הר המור, זרעים, עמ' קנד.
 23. עץ הדר השלם, אות לג, עמ' קנז-קנח. ראה עוד בירור דברים בעניין זה: הרב צבי יהודה קוק, צמח צבי, עמ' קסו-קסז.
 24. בהקבלת הלכות סוכות וארבעת המינים לקרבן ראה: הרב יעקב נגן (גנק), "ארבעה מינים כקרבן בהלכה של חו"ל", דעת, 49 (תשס"ב), עמ' 5-34.

והנראה לי בארבעת מינים שבלולב, שהם שמחה בצאתם מן המדבר, אשר היה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון, ומים אין לשתות, אל מקום האילנות נותני פרי והנהרות. ולקח לזכרון זה הנאָה שבפירות האדמה, והטוב שבריחו, והיפה שבעליו, והטוב שבעשבים גם כן – רצוני לומר: ערבי נחל – ואלו הארבעה מינין הם אשר קיבצו שלושת הדברים האלה: האחד מהם – רוב מציאותם בארץ ישראל בעת ההיא והיה כל אדם יכול למצאם.

הראי"ה קוק, בספרו "עץ הדר", דן בפסולם של אתרוגים מורכבים. לעניין פסול אתרוג מורכב אין הבדל במקום גידולו: אתרוג שאינו מורכב כשר גם אם הוא גדל בחו"ל, ואתרוג מורכב פסול גם אם גדל בארץ ישראל; ובכל זאת נראה שהראי"ה קוק נתן משקל משמעותי יותר לאתרוגים שאינם מורכבים שבאים מארץ ישראל. כך הגדיר את מטרת החיבור בפתיחתו: "עץ הדר – משא ומתן של הלכה על דבר יתרון אתרוגי אחינו איכרי ארץ הקודש תובב"א, ופסולן של המורכבים", ובספר עצמו כתב:

היו משתוקקים כמה וכמה גדולי עולם צדיקי הדור וצדיקי אמת לקיים מצוות אתרוג בייחוד מגידולי ארץ הקודש תובב"א, ולהוסיף החיבה היתה סיבה מאת ה' הבוחר בארץ חמדה שנתגלה קלונם של האתרוגים הנמכרים מבני נכר שונאי ישראל מהגינות שבחו"ל, ונתברר הדבר שהם מורכבים.²⁵

25. הראי"ה קוק, עץ הדר השלם, עמ' ז. זאת בניגוד גמור לדברים שכתב הרמ"מ מליובביץ', שערי המועדים, סוכות, עמ' קכט-קלג. חסידי חב"ד נוהגים לקחת אתרוג מקאלבריה שבדרום איטליה. ממקום זה היה לוקח מורו-חמו של הרמ"מ מליובביץ'. על כך כתב: "לעניין אתרוגים מקאלברא שהיא הנקראת בדחז"ל איטליא של יון, יש להעיר גם כן מבראשית רבה (כז, ו): משמני הארץ יהיה מושבך – זו איטליה של יון (כך היא גירסת רש"י על התורה שם (בראשית כז, לט))." כשהוצע לקחת גרעינים, שתילים וייחורים של אתרוג קאלבריה ולשותלם בארץ הקודש, בכפר חב"ד, כתב שהדבר נכון, אלא שאנ"ש לקחו מאתרוג קאלבריה לא רק בשל שאינו מורכב, "אלא שרוצים שיהיה משמני הארץ, אשר מבואר במדרש רבה אשר משמני הארץ זוהי איטליה של יון, שהוא חצי האי קאלבריה". ולכן: "בכל זאת, אף שלא תהיה מעלה האחרונה באתרוגי קלבריה הגדלים בארץ הקודש ת"ו, על כך פנים תהיה מעלת דחזקת אי-מורכבים". במחכ"ת של האדמו"ר מליובביץ', דבר זה קשה לקבל. גם ליעקב אמר יצחק: "ויתן לך האלקים מטל השמים ומשמני הארץ ור"ב דגן ותיר"ש" (בראשית כז, כח) – ושם הכוונה היא לארץ ישראל. וכי ברכת שמני הארץ שניתנה לעשו באיטליה של יון (היא אדום, הרומות לנצרות בדברי חז"ל) טובה יותר מברכת שמני הארץ של ארץ ישראל שהובטחה ליעקב? ועוד: אצל יעקב מבואר שהיא מתת אלקים: "ויתן לך אלקים מטל השמים ומשמני הארץ", ואצל עשו לא נאמר כך, "וזה יורה כי נתן לעשו משמנים וטל ולא במתת אלקים כמו ביעקב, אלא בדרך מסילות הכוכבים ומזלות אשר עשו מסורין להם; ונתנם לו לזמן, וזהו לשון 'מושבך' – כלומר: בעוד שתשב בארץ, כלשון האמור בבני הקיני: 'איתן מושבך' (במדבר כ"ד, כא), ירמוז בשניהם כליין בסופם"

דברים דומים כתב הרב יחיאל מיכל אפשטיין, ערוך השולחן, או"ח, סימן תרמח, סעיף כט:

אין לנו שום היתר על אתרוגים, רק אותם שישראלים מעידים שיודעים הנטיעות מתחילתן שאין בהם שום הרכבה, כמו אתרוגי ארצנו הקדושה, שבשם גדולי ישראל ותלמידי חכמים ויראי אלוקים משגיחים על הגינות שלא יהיה בהם שום הרכבה... ולכן כל איש מישראל אשר נגע יראת ה' בליבו לא ייקח רק אתרוגי ארץ ישראל. ואיך לא נבוש ולא ניכלם בדבר מצוה שנוכל לקיימה מפרי ארצנו הקדושה ליטול דווקא מארץ העמים? אוי לה לאותה בושה, אוי לה לאותה כלימה. ועל זה נאמר: "וימאסו בארץ חמדה". ולכן יש להיזהר בזה מאוד מאוד.

ניתן לצרף לכאן דברים שכתב הרב עובדיה הדיה על עדיפות אתרוגי ארץ ישראל על פני אתרוגי חו"ל, בשל קדושת א"י שבהם:

באתרוגים לא מצינו שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ומהיכא תיתי להעדיפם, הרי בשאר פירות שלא נשתבחה בהם ארץ ישראל לא מצינו שחייב להקדימם בברכה על פירות חו"ל? אמנם לפענ"ד ברור שפירות ארץ ישראל הם יש להם עדיפות מצד קדושתן, שהם גדלו בקדושה ובטהרה, שהרי אוויר ארץ העמים ועפרו טמא, כידוע, ואם כן כשגדל הפרי בעפר ואוויר ארץ העמים הרי גדל בטומאה. לא כן אוויר ארץ ישראל ועפרה הוא טהור וקדוש, והרי מצינו בגמרא בכתובות (ק"ב ע"א): 'ר' מנשק כיפי דעכו, ר"ח בר גמדה מגנדר בעפרה, שנאמר: "כי רצו עבדיך את עפרה ואת אבניה יחוננו"... ומכיון שכל כך גדלה מעלתה וקדושתה... ואם עפר הזומם חביב כל כך, מכל שכן המעולה מהדומם, שוודאי עלינו לחבבו משאר צומח שבחו"ל הגדל בטומאת ארץ העמים, ודבר זה פשוט וברור לכל באין תפונה... ולעניין הוצאתם לחו"ל – אף דע"י הוצאתם לחו"ל ייטמאו בטומאת ארץ העמים, אבל הרי סוף סוף הם חשובים במעלתם מאתרוגי חו"ל, ששם היתה הורתם ולידתם בטומאה, ואתרוגי

(רבנו בחיי לבראשית כז, לט). איך יתכן שאתרוג בלתי מורכב ממקומו של עשו יהיה נעלה ומקודש יותר מאתרוג בלתי מורכב של ארץ ישראל? אתמהה! עוד על אתרוגי קלבריה, ראה: הרב יהודה ליב דון יחיא משקלוב וצ'רניגוב, בתרנ"ז, יגדיל תורה (כפר חב"ד), כד, (תשמ"ג), עמ' 35–40; הרב יהושע מונדשטיין, אוצר מנהגי חב"ד, עמ' רעז–רפב. מדבריו עולה שהביאו לאדמורי חב"ד גם אתרוגים מארץ ישראל, שבו היו מנענעים, אך את ברכתם היו מברכים על אתרוג מקלבריה. הרב משה ויינר, ארבעת המינים על פי ש"ע אדמור"ר הזקן, ירושלים: היכל מנחם, תשנ"ד, חלק א, עמ' רל–רלב.

ארץ ישראל הורתם ולידתם בקדושה; ואף שנטמאו בטומאת ארץ העמים,
סוף סוף לא פקעה קדושתם הראשונת שהורו וילדו בקדושה.²⁶

היחס המיוחד של הראי"ה קוק לפירות ארץ ישראל – ולא רק בשנת שמיטה – מתקשר להלכה נוספת ייחודית לו. הראי"ה קוק כותב, שמי שנוטל ידיו לפירות שביעית משום "שם קודש" שנקרא עליהם – אין הוא בכלל "הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח" (חולין קו ע"א).²⁷ בעקבות דברים אלה כתב הרמ"צ נריה, בשם הרב צבי יהודה קוק, שהראי"ה קוק הרשה לעצמו להחמיר וליטול ידיו לאכילת פירות, ואמר שכיון שעושה כן משום חיבת פירות ארץ ישראל, אין זה בכלל הגנאי של הנוטל ידיו לפירות.²⁸

לסיכום, צירוף קדושת הפירות של ארץ ישראל במשך כל השנים אל קדושת השנה השביעית שחלה על הפירות, ביחד עם הקדושה הנוספת הייחודית לאתרוג,²⁹ הביא לחומרה המיוחדת שלא להוציא אתרוגים אלו – גם אם נמכרו בהיתר המכירה – לחו"ל.

26. הרב עובדיה הדיה, שו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, סימן כא; הרב יעקב שאול אלישר. שו"ת מעשה איש, אר"ח, סימן ד, כתב אף הוא שיש להעדיף את אתרוגי ארץ ישראל על אתרוגי חו"ל, והרב בצמ"ח עוזיאל, שו"ת משפטי עוזיאל, חלק א, סימן כד, כתב עליו שלא מצאנו בשום מקום שצריך לחזר אחר פירות א"י לברך עליהם, מלבד שבעת המינים. הרב עובדיה הדאיה בדבריו אלו מחזק את דברי הרב אלישר. הוא גם מציין שהאריך בכך גם השדה חמד, כללים מערכת ל, כלל קמא, עמ' 147. הרב חיים אלעזר ווקס כתב אף הוא מכתב בו תמיכה באתרוגי א"י ועדיפותם על אחרים. ראה: הרב עמיהוד יצחק לוי, "עידוד רכישת אתרוגי א"י ע"י הרב חיים אלעזר ווקס זצ"ל, בעל שו"ת נפש חיה", אוריתא, יט (תשס"ג), עמ' שנב-שנג. כך כתב גם הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, אר"ח ה, סימן מב: "גם בשנת שמיטה יש להדר ליקח אתרוגי ארץ ישראל יותר משל שאר מקומות כשאינם מורכבים, כמו שמהדרין בכל השנים". הרב אליקים דבורקס, בשבילי ההלכה, עמ' צג-צד.

27. שבת הארץ, קונטרס אחרון, סימן כה.

28. מועדי הראי"ה, עמ' רכד.

29. עוד על אתרוגים בט"ו בשבט (אכילתם, תפילות על אתרוג מהודר לשנה הבאה), ראה: הרב דוד אברהם מנדלבוים, תהילה לדוד, עמ' לג-פא.

